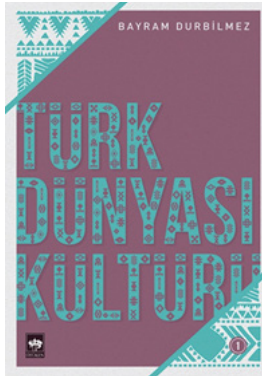

Değerlendirme / Publication Review

TÜRK DÜNYASI KÜLTÜR ARAŞTIRMALARINA YENİ BİR KATKI: *TÜRK DÜNYASI KÜLTÜRÜ I-II*

Nail TAN*

Hâlen Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (d. 1968, Yozgat/Sorgun), 1991 yılında mezun olduğu Erciyes Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde araştırma görevlisi olarak akademik çalışmalarına başladığında mutlu bir olay içinde buldu kendini. Sovyetler Birliği dağılmış, Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarına kavuşmuş, kapalı sınırlar, kapılar açılmış, bilimsel seyahatler az da olsa başlamıştı. Halk edebiyatı, halk bilimi

Geliş Tarihi/ Date Applied: 11.08.2021

Kabul Tarihi/ Date Accepted: 10.11.2021

Makalenin Künyesi: Tan, N. (2022). "Türk Dünyası Kültür Araştırmalarına Yeni Bir Katkı: *Türk Dünyası Kültürü I-II*". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 53, 263-270

DOI: 10.24155/tdk.2022.204

* KTB Emekli HAGEM Genel Müdürü, Halk Bilimci, nailtandk@gmail.com.

ORCID ID: 0000-0001-7267-1418

dallarında uzmanlık eğitimini tercih ettiğinden önünde uçsuz bucaksız bir araştırma alanı bulunuyordu. Bir yandan Erciyes Üniversitesinde lisansüstü eğitimini ve akademik kariyer basamaklarını tamamlarken diğer yandan da Türk Cumhuriyetlerinde kültür araştırmalarına yöneldi. Üniversitesinde 1999’da öğretim görevlisi, 2009’da yardımcı doçent, 2010’da doçent ve 2018’de profesör kadrosuna atandı.

Prof. Dr. DURBİLMEZ’in Türk dünyası kültürüyle tanışması, attığı ilk adımlar; Azerbaycan ve Kazakistan’a oldu. Bakü’de Azerbaycan Nazırlar Kabineti Halk Tasarrufatını İdare Etme Enstitüsünde (1993-1994) ve Kazakistan Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesinde (1999-2000) misafir öğretim üyesi olarak çalıştı. Akademik unvanları yükseldikçe Türk dünyasıyla daha çok ilgilenme şansını yakaladı. Başta Azerbaycan olmak üzere Kazakistan, Kırgızistan, KKTC, Özbekistan, Tataristan/Rusya F., Yakutistan/Rusya F., Altay Cumhuriyeti/Rusya F., Kırım/Ukrayna, Batı Trakya/Yunanistan, Romanya, Almanya, Polonya, Gürcistan, İran ve Rusya’da araştırma, incelemelerde bulundu. Sempozyumlara katılıp 100’e yakın bildiri sundu. Âşık edebiyatı, tekke/tasavvuf edebiyatı, Türk dili ve Türk dünyası halk bilimi alanlarında 2021 yılı itibarıyla 17 kitap ve 16 ortak kitap/kitap bölümü yayımladı.

Prof. Dr. DURBİLMEZ’in yakın dönemde Türk dünyası kültürüyle ilgili peş peşe üç kitabının yayımlandığını gördük:

Türk Dünyası Kültürü I, İstanbul Mart 2017, 2. bs. İstanbul 2017, Ekim, 255 s. Ötüken Yayınları: 1261.

Türk Dünyası Kültürü II, İstanbul 2019, 244 s. Ötüken Yayınları: 1383.

Türk Kültür Coğrafyası Halk Bilimi ve Edebiyatı Araştırmaları, İstanbul 2019, 334 s. Ötüken Yayınları: 1435.

Bu yazımızda, birbirinin devamı niteliğinde ilk iki kitabı değerlendirmeye çalışacağız. Önce kitapların ön sözü/ söz başı bölümlerinden yararlanarak yazarın “Türk dünyası kültürü” kavramını hangi anlamda, çerçevede kullandığını belirtmek zorundayız (I/16, II/14):

“Türk dilinin çeşitli lehçe, şive ve ağızlarını konuşan; ortak kültür ve edebiyatı olan, aralarında ortak töre, gelenek ve görenek bulunan topluluklar-birbirlerinden çok uzak coğrafyalarda ve farklı devlet sistemlerinde yaşıyor olsalar bile- ortak bir kültür dünyasına sahiptir. Üç kıtaya yayılmış Türk soylu kavimler ile ortak Türk kültürüne mensup akraba topluluklar, hep birlikte ‘Türk milleti’ni oluştururlar. Bu sebeple, Türk kültür dünyasına mensup Türk boyları ve akraba toplulukların bütününe ‘Türk dünyası’ adı verilir. Türk dünyasını oluşturan Türk boyları ve akraba toplulukların ortak kültür mirasları ve sözlü edebiyat ürünleri de ‘Türk dünyası kültü-

rü'nü oluşturur. 'Türk dünyası kültürü' bugün 'Türk dünyası' olarak adlandırılan Türk ve akraba topluluklarını birbirine yakınlaştıran asıl köprüdür.”

Kitaplar; Prof. Dr. DURBİLMEZ'in Türk dünyası kültürüyle ilgili makale, bildiri ve konferans metinlerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş. Tabi her metin yayın öncesinde gözden geçirilmiş. Bu tür yayınların iki büyük yararı göze çarpıyor. Öncelikle bilim insanına, yazara bazı yanlışlarını düzeltme, anlatım bozukluklarını giderme fırsatını veriyor. Yararlanacakları ise kitaplık kitaplık dolaşmaktan, bilgisayar başında gözlerini yormaktan kurtarıyor.

I. Cilt; I. Destanlar, II. Mitolojik Renkler ve Sayılar, III. Sözlü Tarih ve Âşık Edebiyatı, IV. Bilmece Kültürü, V. Atasözü Kültürü, VI. Evlenme Kültürü ve VII. Halk Bilimi Çalışmaları başlıkları altında yedi bölüm hâlinde düzenlenmiştir.

İlk cildin “Destanlar” bölümünde “Manas Destanında Türk Kültürü Unsurları” (s. 21-48) ve “Hakas Kadın Yiğitlik Destanlarından Huban Arıĝ'da Mitolojik Bir Sayı: Dokuz” (s. 49-57) başlıklı iki inceleme yer almaktadır. Bu iki incelemeyi yapmak, yazmak için *Manas* ve *Huban Arıĝ* destanlarını birkaç kez dikkatle okumak gerektiğine şüphe yoktur. Zor ama zevkli iki inceleme. Manas destanında Türk kültürü unsurları; maddî kültür, dinî inanışlar, sözlü edebiyat, düğün eğlence ve yarışma kültürü, diğer gelenek ve uygulamalar, onomastik ve halk hekimliği alt başlıklarıyla ele alınmış. Destandaki atasözleri arasında birkaç örnek verelim: “At olan yerde nal izi olur. Elçiye zeval olmaz. Üç taş ile saçayak bir ocak” (s. 39).

Cildin “Mitolojik Renkler ve Sayılar” başlıklı ikinci bölümünde de iki inceleme bulunuyor: “Batı Trakya Türk Halk Kültüründe Mitolojik Renkler” başlıklı ilk makalede önce Batı Trakya'daki Türk varlığı hakkında bilgi verilip renklerin Türk kültüründeki yeri ve önemi belirtiliyor; sonra da ak, al, gök, sarı ve kara renkleriyle ilgili tespitler sıralanıyor. İkinci inceleme Nahçıvan'la ilgili: “Nahçıvan Türk Halkı İnanışlarında Mitolojik Sayılar.” Makalede; Türklerce kutsal kabul edilen üç, dört, yedi, kırk sayılarına Nahçıvan'daki Türk kültürü unsurları penceresinden bakılıyor.

I. cildin III. bölümü, “Sözlü Tarih ve Âşık Edebiyatı”. Tek makale bulunuyor: “Sözlü Tarihten Âşık Edebiyatına: Türk Mukavemet Teşkilatı ve Kıbrıs Mücahitleri”. Makalede, Kıbrıs Türklerinin bağımsızlık mücadelelerinin Türk âşık edebiyatına nasıl yansıdığı örnekleriyle ortaya konuluyor.

“Bilmece Kültürü” başlıklı IV. bölümde de yine tek makale yer alıyor: “Kazakistan'da Bilmece (Jumbak) Sorma Geleneği”. Prof. Dr. DURBİLMEZ Kazakistan Jumbak kültürünü; bilmece sorma geleneğinin kökenleri, bilmece yapı özellikleri, işlenen konular, geleneği yaşatanlar, gelene-

ğın yaşatıldığı mekânlar, bilmece sorma zamanları öğeleri çerçevesinde incelemiştir.

V. bölüm, “Atasözü Kültürü”. İki büyük emek ürünü makale bulunuyor. “Yozgat Yöresinden Derlenen Atasözlerinin *Dîvânü Lügâti t-Türk* ve Türk Dünyasındaki Benzerleri” başlıklı ilk incelemede, Prof. Dr. DURBİLMEZ kendisinin 1991 yılında Yozgat yöresinden derlediği atasözlerinden 45’inin *Dîvân*’da; bir bölümünün de Ahıska, Altay, Başkurdistan, Bulgaristan, Çuvaşistan, Dobruca, Gagavuz, Karaçay-Malkar, Kazakistan, Kıbrıs, Kırgızistan, Kırım, Kuzey Makedonya, Kosova, Nogay, Özbekistan ve Türkmenistan Türkleri arasında bulunduğunu, yaşatıldığını belirlemiştir. Bölümün ikinci makalesi “Türk Dünyası Atasözlerinde Barış ve Hoşgörü”de ise önce Türk kültüründe barış ve hoşgörü kavramları irdelenmiş sonra da barış ve hoşgörüyü oluşturan; barış, uzlaş, sabır, tatlı dil, iyilik, bağışlama, dostluk, özeleştir, iyi niyet ve merhamet, umut, eğitim kavramlarının atasözlerine nasıl yansıdığı örneklerle açıklanmıştır. Daha sonra aile bireyleri ve nesiller arası, komşular arası, boylar/oymaklar arası ve milletlerarası hoşgörü boyutunda atasözleri değerlendirilmiştir.

“Evllenme Kültürü” başlıklı VI. bölümdeki tek makalede, Tatar evlenme kültüründen bir kesit incelenmiştir: “Tatar Hatını Niler Kürmiy’de Evlenme Kültürü”. Makalede 1909 yılında Tatar yazar Alimcan İBRAHİMOV (1887-1938) tarafından yazılan *Tatar Hatını Niler Kürmiy/Tatar Kadını Neler Görmez?* adlı uzun hikâyeye/novellaya yansıyan Tatar Türklerinin düğün gelenekleri, evlenme biçimleri (görücü usulü, zorla evlendirme, kaçarak evlenme, çok eme, söz kesme ve başlık parası, nişanlı görme, nikâh, gerdek gecesi, güvey hamamı/gelin hamamı, düğün ziyafetleri), düğün sonrası (kızın güvey evine götürülmesi, gelin-kaynana ilişkisi) alt başlıkları çerçevesinde değerlendirilmiş, Türkiye’deki düğün gelenekleriyle benzerliklere işaret edilmiştir.

VII. ve son bölüm, “Halk Bilimi Çalışmaları”. Bu bölümde, uzunca bir araştırma sonucu yazıldığı anlaşılan “Türkiye’de Türk Dünyası Halk Bilimi Çalışmaları: Eski Yugoslavya Ülkeleri Örneği” makalesini görüyoruz. Bir bilim tarihi çalışması niteliğindeki incelemede, konu üç bölümde ele alınmıştır: 1. Eski Yugoslavya Ülkelerinde Yapılan Çalışmalara Türkiye Türkü Araştırmacıların Katkıları (Makaleler, Bildiriler). 2. Türkiye-Yugoslavya Kültür Mücadele Programları Çerçevesinde Yapılan Çalışmalar (1982, 1984, 1986, 1987 derleme gezileri). 3. Türkiye’de Yapılan Çalışmalar (Kitaplar, Tezler, Makaleler, Bildiriler).

Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ’in “Türk Dünyası Kültürü” adlı makale, bildiri derlemesi kitabının II. cildi ise “I. Destan Kültürü”, “II. Ata-

sözü Kültürü”, “III. Bilmece Kültürü”, “IV. Bayram Kültürü”, “V. Aşık Edebiyatı Kültürü” başlıklı beş bölümden oluşmaktadır.

II. cildin “Destan Kültürü” başlıklı ilk bölümünde dört incelemenin yer aldığını görüyoruz. “Mitten Efsaneye, Efsaneden Destana: Kazakistan’da Korkut Ata ve Korkut Küyü” başlıklı bildiri kökenli ilk incelemede, Kazakistan’daki Dede Korkut kültürü, Dede Kokut destanları araştırmaları, Dede Korkut küyü (müziği) ele alınmaktadır. Bir tarihçe çalışmasıdır denebilir. Kazakistan’da Dede Korkut destanlarına sahip çıktığını göstermesi bakımından önemlidir. Makalede konu şu alt başlıklar çerçevesinde ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir: 1. Kazakistan’da Yapılan Korkut Ata Konulu Çalışmalar (*Kitâb-ı Dedem Korkut* Konulu Çalışmalar, Korkut Anlatıları ile İlgili Çalışmalar, Dede Korkut Konusunda Yapılan Genel Çalışmalar), 2. Korkut Ata Efsaneleri ve Korkut Küyü (Korkut’un doğumu, ailesi, kopuzu, bineği Jelmaya, Azrail’le mücadeleleri, bilgeliği, bestelediği küyler, ölümü), 3. Kazakistan’da Yapılan Değerlendirmeler. Bölümün ikinci makalesi, “Ozan Kavramı Etrafında Dede Korkut Üzerine Bir Değerlendirme”. Makalede; Türk dünyasında genellikle ozan sanatının ve ozanların piri kabul edilen Dede Korkut’un destan geleneğinden günümüz âşıklık geleneğine uzanan etkisi irdelenmektedir. Konu; ozan kavramı, *Dede Korkut Kitabı*’nda ozan, ozan sanatı ve Dede Korkut (ozanlığa yönelme biçimleri ve usta-çırak ilişkisi, kopuz çalma, doğmaca şiir söyleme, hikâye anlatma, diğer özellikler) alt başlıkları etrafında ele alınıp genel değerlendirmesi yapılmıştır. Üçüncü makale, “Altay Destanlarında Mitolojik Bir Sayı: Dokuz”. Türkiye’de Altay destanları, TDK’nin “Türk Destanları Projesi” sayesinde Prof. Dr. İbrahim Dilek tarafından üç cilt hâlinde 2002-2007 yıllarında yayımlanmıştır. Prof. Dr. DURBİLMEZ; Türklerin kutsal, mitolojik sayısı 9’u, Altay destanları çerçevesinde ele alıp değerlendirmiştir. Bölümün dördüncü ve son makalesi, “Kırgız Destancılarında ve Destanlarında Rüya Motifi” başlığını taşıyor. Makalede, önce rüyaların çeşitleri ve özellikleri hakkında genel bilgi veriliyor. Sonra Kırgızistan’da comokçu veya sadece Manas destanı anlatan Manasçı denilen destancılardan gördükleri rüyalar ve bu rüyaların destanlarla ilişkisi ortaya konuluyor. İnceleme; destan metinlerinde yer alan rüyalar ve işlevlerinin de belirtilmesinin ardından bir değerlendirme ile son buluyor. Prof. Dr. DURBİLMEZ, rüya motifinin Türkiye Türkleriyle Kırgızistan Türklerinde benzer, hatta aynı özellikler taşıdığı sonucuna ulaştığını belirtmiştir (s. 95).

II. cildin “Atasözleri Kültürü” başlıklı II. bölümünde tek makale yer almaktadır: “Türk Dünyasındaki Kültürel Gelişmeler İçinde Birleştirici Bir Unsur: Ortak Atasözleri (Türkiye ve Kazakistan Sahası Atasözlerinden Örneklerle)”. Makalede, önce “Akraba Dil, Lehçe ve Şivelerin Öğretimi”-

nin önemi vurgulanıp bu süreçte atasözlerinden nasıl yararlanılabileceğine işaret edilmektedir. Daha sonra Türkiye ve Kazakistan Türklerinin atasözleri arasındaki bağ, örneklerle açıklanmaktadır. Prof. Dr. DURBİLMEZ, söz konusu bağı şu şekilde tasnif etmiştir: 1. Yapı, Söz Varlığı ve Anlam Bakımından Aynı Olanlar; 2. Yapı ve Anlam Bakımından Yakın Olanlar; 3. Anlam Bakımından Aynı, Yapıları Farklı Olanlar; 4. Yapı Bakımından Aynı, Anlamları Farklı Olanlar. Yapı ve anlam bakımından aynı olan ortak atasözlerimizden üç örnek: “Adepti adepsizden üyren/Edebi edepsizden öğren. Akıl jasta emes basta/Akıl yaşta değil başta. Amanatka kıyanat bol-maydı/Emanete hiyanet olmaz” (s. 103).

“Bilmece Kültürü” başlıklı III. bölümde Kazakistan jumbak/bilmece sorma geleneğiyle ilgili iki inceleme bulunuyor. İlk incelemenin başlığı, “Kazakistan’da Jumbak Geleneği Üzerine Bazı Tespitler ve Jumbak Konulu Çalışmalar”. İncelemede jumbak geleneği; konuyla ilgili bazı tespitler yapıldıktan sonra “Jumbaklar Üzerine Yapılan Çalışmalar”, “Jumbaklar Üzerine Yapılan Tasnifler” ve “Jumbaklar Üzerine Türkiye’de Yapılan Çalışmalar” alt başlıklarıyla ele alınıp değerlendiriliyor. Sonuç bölümünde jumbakların “jumbakşılar” ve “tabuşılar” olmak üzere Kazak halkının sosyal ve kültürel hayatından derin izler taşıdığı belirtiliyor. İkinci inceleme, “Kazakistan’da Derlenen Manzum Bilmecelerin Şiirlik Yapı Özellikleri ve Bir Tasnif Denemesi”. İncelemede önce manzum Kazak jumbakları/bilmeceleri; nazım birimi, vezin, kafiyeye örgüsü, kafiyeye yapısı bakımından ele alınıp sonra da şiirlik yapılarına göre tasnifleri yapılmaya çalışılıyor. Deneme mahiyetindeki bu tasnifte, manzum jumbaklar; 1. İki Dizeliler, 2. Üç Dizeliler, 3. Dört Dizeliler, 4. Beş Dizeliler, 5. Altı Dizeliler, 6. Yedi Dizeliler, 7. Sekiz Dizeliler olarak gruplandırılmış, her grupta da ayrıca vezinli ve vezinsiz ayrımı yapılmıştır.

II. cildin IV. bölümü “Bayram Kültürü”nde, Türk dünyasının en önemli bayramı Nevruz’la ilgili bir makale bulunmakta. Türk dünyası kültürü konusunda kitap ve makale yazan bilim insanlarının yazmaktan bıkmadıkları, mutlaka yazılacak bir yön buldukları iki konunun Dede Korkut destanları ve Nevruz olduğunu söyleyebiliriz. Prof. Dr. DURBİLMEZ incelemesini, üç unsur etrafında yapmış: Türk dünyasında Nevruz/Yenigün’le ilgili adlandırılmalar, bayramın kültür ve inanç kökleri ve Türk dünyası edebiyatlarında Nevruz/Yenigün Bayramı.

Kitap, V. bölüm olan “Âşık Edebiyatı Kültürü”nde yer alan iki makale ile sona eriyor. Bölümün ilk makalesi, artık sadece Türkiye’nin değil Türk dünyasının ortak şairi Âşık Veysel’le ilgili: “Âşık Veysel’in Şiirlerinde Millî Birlik Fikri ve Türk Dünyası”. Makalede önce Âşık Veysel (1894-1973)’in sanatı hakkında özet bilgi verilmekte, sonra da şiirlerindeki millî

birlik fikri ve Türk dünyası motifleri örnekleriyle ele alınmaktadır. Âşık Veysel, Türk dünyasıyla ilgili duygu ve düşüncelerini en güzel şu mısrasında belirtmiştir: “Türkü, Türkler yoldaşımız.” (s.206). Bölümün ikinci ve kitabın son makalesi ise “Kıbrıs Konulu Âşık Tarzı Şiirler Üzerine Bir İnceleme: Yozgatlı Halk Şairlerinden Örneklerle”. Prof. Dr. DURBİLMEZ önce memleketi Yozgat’ın halk şairleri hakkında genel bilgi verdikten sonra bu şairlerin Kıbrıs konulu şiirlerinin tahliline geçiyor. Tahlilini Yozgatlı saz şairlerinden Sıddıka, Türkmenoğlu, Ozan İlyas, Yükseli, Er Ozan, Gülbahçe, Muttalip Erdem, Ozantürk, Cemalî ve Mehmet Doğruyol’a ait Kıbrıs konulu on beş şiir üzerinde sistematik tahlil yöntemini kullanarak yapıyor. Tahlil; Kıbrıs’ın güzellikleri, Kıbrıs Türklerine yapılan zulümler, Kıbrıs kahramanları: mücahitler ve mehmetçikler (Plt. Yzb. Cengiz Topel, Rauf Denктаş, Bülent Ecevit, Dr. Burhan Nalbantoğlu, Alb. Rıza Vuruşkan, Alb. Halil İbrahim Karaoğlanoğlu, Plt. Bnb. Fehmi Ercan, Osman Fazıl Polat Paşa, Hasan Cafer), Türkiye Türklerinde Kıbrıs sevgisi, barış harekâtı, barış arzusu, günümüzdeki durum unsurları çerçevesinde sonuçlandırılmış. Makalenin sonunda, tahlilin uygulandığı 15 şiirin metni de verilmiş.

İki cildin sonunda da yer, şahıs, eser, olay adı ve terimlerden oluşan birer “Dizin” verilmesi, içinde yer alan makalelerden daha çok yararlanmayı sağlıyor. Bu dizin hazırlama işinin birçok makale derlemesinde ihmal edildiğini görüyoruz. Yine iki ciltte dikkatimizi çeken, takdirlerimize neden bir durum da birinci cildin Prof. Dr. Turan YAZGAN’ın aziz hatırasına, ikinci cildin de hocası Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY’a armağan edilmiş olmasıdır.

Prof. Dr. DURBİLMEZ, III. cildin “Söz Başı”nın sonunda (s. 15) Türk dünyası kültürüyle ilgili makale ve bildirimlerini bir araya getirme geleneğini sürdürüleceği, *Türk Dünyası Kültürü III* adlı üçüncü cildi yayımlayacağı müjdesini de vermektedir.

Sonuç olarak yakın yıllarda bilim insanlarımızın, kültür araştırmacılarımızın yerine getirdikleri makale, bildiri topluluğu/külliyyatı yayımlama görevini; Prof. Dr. DURBİLMEZ de başarıyla yapmıştır denebilir. İki ciltteki yazılması zor bu makale ve bildirimlerden; aynı alanda çalışan akademisyenlerin, uzmanların araştırmalarında geniş şekilde yararlanacakları görüşündeyiz. Üçüncü ve devamı ciltlerin geleceğine inancımız tamdır. Yeter ki Allah sağlık versin...

